

Azərbaycanda yəhudi icması - dünya ölkələrində bütün milli azlıqların həsəd apardığı toplum...

Məhəmmədli Qəribli

Azərbaycan tarix boyu müxtəlif xalqların azad, sərbəst və heç bir maneə olmadan yaşadığı məmləkətdir. Bu gün ölkəmizdə tarixi ənənəyə söykənən multikulturalizm və tolerantlıq mühiti formalaşmışdır. Artıq Azərbaycanda yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsi özünü azad və sərbəst hiss edir. Burada yerli vətəndaşlar mehriban, qonaqpərvər, sülhsevər və humanist olduğu üçün digər xalqlar özlərini hərtərəfli ifadə edə bilirlər.

Çünki azsaylı xalqların hüquqları hər zaman qorunur və onlara ana dilini, mədəniyyətini, dinini yaşatmaq üçün hər cür şərait yaradılır. Azərbaycanda məskunlaşan belə azsaylı xalqlardan biri də yəhudiləridir. Hazırda ölkəmizdə yəhudilərə məxsus 7 sinaqoq, 2 orta məktəb, kollec və 3 uşaq bağçası fəaliyyət göstərir. Digər ölkələrlə müqayisədə bunlar az göstərici deyil. Yəhudilər, əsasən Azərbaycanın şimalında, Quba rayonunda məskunlaşıblar.

Krasnaya Sloboda qəsəbəsi bütün postsovet məkanında dağ yəhudilərinin kompakt yaşadığı yeganə yerdir

Azərbaycanda üç yəhudi icması - dağ yəhudiləri, aşkenazi yəhudiləri və gürcü yəhudiləri icmaları mövcuddur. Dağ yəhudiləri hazırda ölkədəki bütün yəhudi diasporu arasında çoxluq təşkil edir. Onların dili tat dilidir, lakin nitqlərində çoxlu türk, fars və rus sözləri var. Dini əqidələrinə görə dağ yəhudiləri rəbbanilərdir. Onlar Əhdi-ətiqlə yanaşı, Təlmudu və ravvin rəvayətlərini də dinin əsas mənbələri sırasında götürürlər. Dağ yəhudiləri əqidə məsələlərində aşkenazi yəhudilərlə müqayisədə daha ortodoksadırlar. Ümumiyyətlə, Azərbaycandakı yəhudilər XVIII əsrdən etibarən Polşa və Ukrayna yəhudiləri arasında özünü göstərən xasidilik dini-siyasi axınından, həmçinin reformist yəhudilikdən uzaqdırlar. Bakıda, Oğuzda, Qubada dağ yəhudilərinin bir neçə sinaqoqu fəaliyyət göstərir. Qubadakı Krasnaya Sloboda qəsəbəsi bütün postsovet məkanında dağ yəhudilərinin kompakt yaşadığı yeganə yerdir. Avanın 9-da - matəm orucu günü dünyanın hər yerindən dağ yəhudiləri buraya gəlirlər ki, vacib ibadətləri yerinə yetirsinlər, yaxınlarının qəbirlərini ziyarət etsinlər. Qəsəbədə üç sinaqoq və ayinçilik məqsədilə tikilmiş mikva var.

Avropanın ən böyük sinaqoqu Bakıdadır...

Əşkinazi yəhudilər Avropa yəhudiləridir, əslən orta əsrlər Almaniyasındandırlar. Gürcü yəhudiləri icması sayca kiçik olsa da, fəaldır. 1997-ci ildə "Coynt" yəhudi komitəsinin maliyyə yardımı ilə gürcü yəhudilərinin sinaqoqu bərpa edilib. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra buradakı yəhudi icmaları daha da fəallaşmış, beynəlxalq yəhudi təşkilatları ilə əlaqələrini möhkəmləndirib, öz dini məktəblərini - iyeşivalarını, mədəniyyət mərkəzlərini (məs., Yəhudi icmasının mədəniyyət mərkəzi), cəmiyyətlərini (məs., Həvva qadın cəmiyyəti, Hesed-Herşon xeyriyyə cəmiyyəti), klublarını (məs., Ələf, Kilel gənclər klubları, Mişpaha videoklubu), qəzetlərini (məs., Az-İz, Başnya, Amişav) yaradıblar. Soxnut yəhudi agentliyi, Coynt və Vaad-l-Hetzola yəhudi komitələri Azərbaycandakı yəhudi diasporu arasında yəhudi ənənələrini qoruyub saxlamaq, sinaqoqlara yardım göstərmək və müxtəlif mədəniyyət tədbirləri keçirməklə məşğuldur. 2003-cü il martın 9-da Bakıda yeni yəhudi sinaqoqu açılıb. Bu, Avropada ən böyük sinaqoqdur. 2003-cü ilin sentyabrından Azərbaycanda ilk yəhudi məktəbi fəaliyyət göstərir.

200 il yaşı olan sinaqoq əsaslı təmirdən sonra istifadəyə verilib

Yəhudilik Azərbaycanda tarixən dağ yəhudiləri ilə təmsil olunub. Moisey Kalankatuklu dağ yəhudilərinin Qafqaza gəlişini e.ə. I əsrə aid edir. Tədqiqatçıların bu barədə fikirləri fərqlidir. Onlar sənətkarlıq, ticarət, həkimlik, müəllimlik və s. bu kimi sahələrdə çalışmışlar. Müstəqilliyimizin bərpa olunmasından sonra ölkəmizdə yaşayan milli azlıqların, o cümlədən yəhudilərinin həyatında yeni mərhələ başlayıb. Milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, onların mədəniyyətinin, dilinin inkişafına dövlət səviyyəsində dəstək verilməsi yəhudi icmaları qarşısında yeni imkanlar açmışdır. İcmalar dövlət qeydiyyatından keçərək sərbəst fəaliyyət göstərir, yeni dini ibadət yerləri, sinaqoqlar tikir, milli mərasim və bayramlarını qeyd edirlər. Quba rayonunda Dağ yəhudilərinin kompakt yaşadığı "Qırmızı Qəsəbə"də yəhudi uşaqları üçün "Şmirat a-Şem" adlı kollec açılıb. Burada yəhudi milli adət və ənənələrini tədris edən israili müəllimlər çalışır. 2010-cu ilin oktyabr ayında isə bu qəsəbədə Dağ yəhudiləri dini icmasına məxsus 200 il yaşı olan sinaqoq əsaslı təmirdən sonra istifadəyə verilib.

Gürcüstan yəhudiləri öz milli-dini bayramlarını maneəsiz qeyd edir

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən "Gürcüstan yəhudiləri" isə əski zamanlardan Gürcüstan ərazisində məskunlaşan yəhudi diasporunun nümayəndələridir. Sonrakı dövrlərdə onların bir hissəsi Azərbaycana köçüb və əsasən Bakı şəhərində məskunlaşdılar. Gürcüstan yəhudiləri öz milli-dini bayramlarını maneəsiz qeyd edir, yəhudi uşaqları bərabərhüquqlu Azərbaycan Respublikası vətəndaşları kimi təhsil alırlar. Ölkəmizdə Holokost günü, yəni yəhudilərin II Dünya müharibəsi zamanı faşizm rejimi tərəfindən soyqırımına məruz qalması günü də qeyd olunur. Digər yəhudi icması olan Avropa yəhudilərinin (aşkenazilərin) Azərbaycana gəlişi əsasən XIX əsrin ikinci yarısında Bakıda neft sənayesinin yüksək inkişafı dövrünə təsadüf edir. Bakıya gələn ziyalı Avropa yəhudiləri içərisində memarlar, müəllimlər, həkimlər, vəkillər və s. ixtisas nümayəndələri var idi.

Azərbaycanda yaşayan yəhudilərin çoxu respublikanın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni həyatında aktiv fəaliyyət göstərir

1897-cı ildə Bakıda təqribən 2500-ə yaxın yəhudi yaşayırdı və onların əksəriyyəti Avropa yəhudiləri idi. 1913-cü ildə isə bu say təqribən on minə çatırdı. Digər yəhudi icmalarında olduğu kimi, 1910-cu ildə Bakıda da sinaqoq inşa edilmiş, bu yer Avropa yəhudilərinin nəinki ibadət yerinə, eyni zamanda təlim-tədris ocağına çevrilmişdi. Şəhərdə "İyеşivа" adlı xüsusi yəhudi məktəbləri də fəaliyyət göstərirdi ki, bu tədris ocaqlarında "Tövrat", "Talmud" və "Mişna" kimi müqəddəs kitablar öyrədilirdi. Yəhudi qızları üçün də xüsusi gimnaziya və məktəblər açılmışdı. Bu gün də Azərbaycan Respublikasında aşkenazilər digər yəhudilərlə birgə, antisemitizmdən uzaq bir mühitdə yaşayırlar. Hazırda Azərbaycan Respublikasında yaşayan yəhudilərin çoxu respublikanın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni həyatında aktiv fəaliyyət göstərir. Bakıda tanınmış yəhudilərin - Nobel mükafatı laureatı, fizik Lev Landaunun, respublikanın əməkdar həkimi Solomon Qusmanın, Qarabağ müharibəsi qəhrəmanı Albert Aqarunovun və başqalarının yaşadığı binalarda memorial lövhələr mövcuddur.

Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsində ivrit dili tədris edilir

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində qeydiyyatdan keçmiş yəhudi dini icmaları bunlardır: Avropa Yəhudilərinin Bakı dini icması, Bakı şəhəri Dağ Yəhudiləri dini icması, Gürcüstan Yəhudilərinin Bakı dini icması, Sumqayıt Yəhudiləri dini icması, Quba rayonu Qırmızı qəsəbə Dağ Yəhudiləri dini icması, Azərbaycan Yəhudiləri dini icması, Oğuz şəhəri Yəhudi dini icması, Bakı şəhəri "Yerusəlimin işığı" yəhudi dini icması.

Bundan başqa, Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsində ivrit dili tədris edilir. 1990-cı ildə "Azərbaycan-İsrail" mədəni əlaqələr cəmiyyəti təsis edilib, bu cəmiyyət "Az-İz" abbreviaturalı qəzet nəşr etməyə başlayıb. 1992-ci ildən isə Azərbaycan Respublikası və İsrail dövləti arasında diplomatik əlaqələr qurulub. Dini ibadətlərin yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi üçün Avropa yəhudilərinə bütün lazımı şərait yaradılıb.

"Hazırda azı 30 min erməni Azərbaycanı öz vətəni hesab edir"

Azərbaycandakı aşkenazilərin baş rəvvini Şneor Seqalın İsrailin nüfuzlu "The Jerusalem Post" qəzetində dərc edilmiş "Azərbaycan yəhudiləri Dağlıq Qarabağda "mədəni soyqırımını" qorxusunu əsassız hesab edirlər" adlı məqaləsində maraqlı məqamlar yer alıb. Müəllif qeyd edir ki, bəzi xarici media qurumları tərəfindən qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan heç də xristian Ermənistanla dini qarşıdurma yaradan və dözümsüzlük nümayiş etdirən bir müsəlman ölkəsi deyil, əksinə, Azərbaycan dini və mədəni tolerantlığın, eləcə də inklüzivliyin hökm sürdüyü bir məkandır. Ş.Seqal Azərbaycandakı tolerantlıqdan və çoxmədəniyyətlikdən bəhs edərək, ölkədə müxtəlif mədəniyyətlərin və dinlərin nümayəndələrinin birgə mehriban şəraitdə yaşadıklarını vurğulayıb. O yazır: "Azərbaycanda üç fərqli yəhudi qrupu var: dağ yəhudiləri, gürcü yəhudiləri və baş rəvvini olduğum aşkenaz yəhudiləri. Azərbaycan əhalisi sünni və şiə müsəlmanlarından, xristianlığın müxtəlif qollarından ibarətdir. Hazırda azı 30 min erməni Azərbaycanı öz vətəni hesab edir".

Azərbaycan bunun bariz nümunəsi və əyani sübutudur

Baş rəvvini yəhudi icmasının azərbaycanlılarla birlikdə yaşadığını və əməkdaşlıq etdiyini bildirib. O, Azərbaycan hökuməti tərəfindən katolik kilsəsinin inşası üçün torpaq sahəsi ayrıldığı zaman həmin kilsənin tikintisinin maliyyələşdirilməsinə kömək etmək üçün ölkədə yaşayan müsəlmanların və yəhudilərin bir araya gəldiklərini vurğulayır. 2016-cı ildə eyni kilsədə ibadət edən Roma Papası Fransisk Azərbaycandakı müsəlmanlar, xristianlar və yəhudilər arasındakı möhkəm əlaqələrə heyran qaldığını bildirib. O deyib ki, bu yaxşı münasibətlər dinc yanaşı yaşamaq və dünyada sülh üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanda dini tolerantlığın şahidi olduğunu qeyd edən baş rəvvini yəhudilərin dini atributları olan kipanı bu ölkədə qürurla geyindiklərini bildirib. O, bir çox Avropa ölkələrində hücum qorxusu ilə əlaqədar bağlı qalan sinaqoqların Azərbaycanda hər zaman açıq olduğunu vurğulayır.

Məqalədə vurğulanıb ki, fərqli mədəniyyətləri və dini irsi qoruyub saxlamaq Azərbaycan dövlətinin əsas prioritetlərindən biridir. Bu ənənə yalnız Azərbaycanın sərhədləri ilə məhdudlaşmır. Azərbaycan mədəniyyətini beynəlxalq miqyasda təbliğ edən Azərbaycan hökuməti dünya miqyasında xristian abidələrinin bərpasına böyük töhfələr verir. Vatikanda Müqəddəs Pyotr kilsəsinin bazilikasındakı bəlyefin, Romada Müqəddəs Sebastian katakombalarının, Strasburq kafedralının bərpasının bunun bariz nümunəsi olduğu vurğulanır. Hazırda isə Azərbaycan hökumətinin Dağlıq Qarabağın xristian irsini qoruyub saxlamaq, bərpa etmək üçün UNESCO ilə əməkdaşlıq etdiyi qeyd olunur.

Sonda müəllif yazır ki, bütün bunlara baxmayaraq, mədəni soyqırımı qorxusu davam etməkdədir. Müxtəlif insanlar Qarabağda hərbi əməliyyatların bitməsindən sonra yaranmış xəbər boşluğunu doldurmaq üçün mütləq yazmağa bir şey axtarıb tapırlar. İndi bütün diqqəti bu çoxmədəniyyətli və tolerant bölgədə mövcud olan fərqli irq, mədəniyyət və dinləri bir araya yönəltmək lazımdır. Bu çox çətin bir iş kimi görünə bilər, ancaq mümkündür. Azərbaycan bunun bariz nümunəsi və əyani sübutudur.